

Alexander Patschovsky, Quellen zur böhmischen Inquisition im 14. Jahrhundert; Monumenta Germaniae historica, Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 11. Band, Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger 1979, str. 410

Ve své knize *Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen*, vydané r. 1975, viz referát v tomto sborníku 20, 1977, s. 266-268, poukázal A. Patschovsky ve svých vývodech na několik dosud nevydaných pramenů, jejichž edici slíbil pořídit. Nyní leží před námi další svazek, jehož vydání pozdraví s radostí nejen specialista v dějinách středověkých protikacířských soudů, ale každý odborný zájemce o českou historii 14. století.

Nová kniha představuje sice samostatnou práci, tedy ne pouhé pokračování dřívějšího svazku, ale výsledky musí být považovány spolu s dosaženými již závěry jako soubor pramenů a výkladů, které tvoří vlastně organickou jednotu. To se netýká jen látky, jež je předmětem zkoumání, nýbrž i jejího pečlivého a důkladného zpracování.

Třebaže kniha Patschovského podává především vydání pramenů, jak to naznačuje již zařazení do *Monumenta Germaniae historica*, bylo by chybou pokládat ji jen za edici. Široce pojaté úvodní kapitoly právě tak jako mimořádně četné a do nejmenších podrobností sahající poznámky znamenají také podrobnou historickou a juristickou analýzu, která nahrazuje monografii.

K české inkviziční příručce, vydané v předcházející knize, přistupuje nyní pět pramenných zpráv různého původu, které všechny podávají důležité příspěvky o české a moravské inkvizici. Na prvním místě je vhodné uvést zlomky protokolů z výsledků inkvizitora Havla z Jindřichova Hradce z let 1335 až asi 1353/55, které líčí situaci v Čechách v plné ostrosti. Ze ztracených zápisů je k dispozici jen šest zlomků (4 zlomky v Heiligenkreuzu, po jednom v Göttweigu a v Brně), jejichž způsobilost vypovídat o historických skutečnostech nelze v žádném případě podcenit. Naopak, texty zapsané na těchto zcela náhodně zachovaných listech náleží k nejzávažnějším informacím, které máme o českých soudech s kacíři. S těmito zápisy, které líčí skutečnou praxi, je možno srovnat dvě právní dobrozdání k procesu předního brněnského měšťana Heynuše Lugnera, které řeší vlastně teoretické otázky a čerpají své argumenty z pramenů a literatury kanonického práva. Pro dějiny učených práv v českém středověkém státě nelze zanedbat význam těchto dobrozdání, datovatelných mezi lety 1335 a 1343; patří k řidkým dochovaným kanonistickým spisům z doby před založením pražské univerzity.

Další tři spisy jsou méně obsažné, ale i z nich lze získat pozoruhodné doklady k boji proti herezi. Z první poloviny 14. století po-

cháží ještě německá *Confessio*, která vznikla mezi lety 1329 a 1344, zatím co poslední dva prameny patří až druhé polovině téhož století. Je to soupis kacířských článků, vyňatých z kázání proslulého mistra Matouše z Krakova z r. 1384, a list na odpustky kardinála Pilea de Prata pro inkvizitora Mikuláše ve prospěch dominikánského konventu v Plzni z r. 1379.

Z těchto pramenů byl dosud znám jen brněnský fragment protokolu z edice I. Hlaváčka v ČSČH 1957, ostatní části protokolu stejně jako ostatní prameny byly buď zcela neznámé nebo nebyly vydány. Dalo se čekat, že toto bohatství nově odkrytých pramenů bude obsahovat množství doplňků k dosud známé látce, ale očekávání odborníků jsou jejich obsahem ještě daleko překonána. V tomto směru je třeba k zásluhám vydavatele připočíst i zásluhy badatele, který zařazuje své prameny do kontextu dosavadních znalostí, známý obraz v dalekosáhlém rozhledu doplňuje, koriguje a otevírá podnětnou kapitolu k novému systematickému hodnocení veškerého příslušného komplexu otázek. Jeho nejvýznamnější výsledky mohou být zmíněny sice jen krátce, ale i z těchto skromných řádek jasně vyplývá, jaký význam je třeba přiznat vývodům Patschovského.

To, co bylo již naznačeno nebo prokázáno v předcházející knize, se objevuje ve světle nových zpráv a jejich rozboru jako skoro převratný základ pro duchovní život českého 14. století. První překvapení je ve skutečnosti, že to byli skoro bez výjimek Němci, kdo padli za oběť inkvizici. Své kacířské názory si přinesli vysoce pravděpodobně již ze své dřívější vlasti a lze dokonce počítat s tím, že již němečtí přistěhovalci ve 13. století hájili své kacířské přesvědčení, nejčastěji valdenského ražení. S tím těsně souvisí, že krátce před výbuchem husitské revoluce Češi opětovně prohlašovali, že pravý Čech nemůže být kacířem, jak to zaznívá často z prohlášení českého původu, ovšem v té době již jako obrana proti nařčení z kacířství, která vznesli Němci proti viklefovsko-husovským přívržencům proticírkevní opozice. Situace se převratně změnila; kacířské nauky jsou nyní vlastní Čechům. Zůstává ještě objasnit, v které době a jakým způsobem došlo k této zásadní změně; nečetné a zlomkovité prameny ze třetí třetiny 14. století nedovolují ještě dospět k přesvědčivému výsledku.

Doposud byla převažující část bádání nakloněna hledat v kacířských naukách výraz sociálního protestu chudých. Ve srovnání s kritickými analýzami pramenů, jež vydal Patschovsky, se ukazuje toto hodnocení jako schematické a neodpovídající ve všem historickým skutečnostem. Nejen městská chudina, nýbrž ve vysoké míře také členové středních vrstev a dokonce i patriciátu jsou obžalováni z kacířství; nejen prostí sedláci, nýbrž i zámožní rychtáři vsí stojí před kacířským sou-

dem. Jen šlechta, s jednou jedinou výjimkou ve východních Čechách, není jmenována mezi podezřelými. Ale to je možno vysvětlovat spíše tím, že šlechtici byli skoro vesměs Češi, kteří, jak už bylo řečeno, jen výjimečně vystupují ve výseších; sotva by se dalo přijímat, že by potírání kacířství bylo dbalo na nějaké stavovské stupně.

Koncentrace zjištěných případů v některých oblastech Čech a částečně i Moravy - připojená mapa o tom nabízí přesvědčivé svědectví - musí být zkoumána v souvislosti s pozdějšími událostmi husitských válek. Pozoruhodná skutečnost se objevuje; již v první polovině 14. století jsou to přibližně též území, která patří potom k centrům husitského hnutí: Praha, Žatec, Hradec Králové a zvláště v širokém rozsahu jižní Čechy. Tato shoda je výmluvná a je proto třeba jednoduše vzít v úvahu, že byla jistá tradiční území, kde leží kořeny husitství ještě hlouběji v minulosti než se dosud přijímalo. Přitom nelze přehlednout, že některé kacířské názory, zvláště o eucharistii, vykazují velmi silné podobnosti s pozdějšími extrémně radikálními naukami levého tábořského křídla, tzv. pikartů; to je důležitý symptom ideové kontinuity.

Ačkolí zachované zlomky dovolují uchopit jen velmi malou část všech případů, které se dostaly před inkviziční soud, smí se z nich vyvozovat, že se jednalo skutečně o masový jev, že zásahy inkvizice dosáhly teroristického rozměru a že počet odsouzených, nebyl-li vyšší, tedy je při nejmenším srovnatelný výsledkům inkvizice v jižní Francii. Celá města nebo území byla označena jako kacířská. Mezi kacířskými naukami lze rozeznávat především valdenské a beghardy, ale vystupují i jiné nauky, které už nelze zařadit k přesně určitelným proudům.

Různý původ vydaných pramenů vyzývá k odlišnému přístupu při zpracování. Je vhodné zdůraznit důkladnost a precizní techniku vydavatelovu nejen při ediční práci, nýbrž i při široce pojatých vysvětlivkách. U místních jmen se autor pokouší určit všechny jmenované lokality, což se nemůže podařit u každého případu, ale i tam, kde je vyloučeno dosáhnout žádané jistoty, protože jména v dochované podobě nejsou přesně identifikovatelná, dosahuje značné pravděpodobnosti. Při zkoumání topografie jde až do nejmenších podrobností a pokouší se označit i čtvrti měst nebo ulice, v nichž obžalovaní bydleli nebo se shromažďovali. Touž důkladnost je možno zjistit i u osobních jmen; autor se namáhá za použití všech dosažitelných údajů identifikovat osoby, což se mu v překvapivě mnoha případech i daří.

Autor věnuje stejnou starostlivost jako při sestavení vysvětlujících poznámek v protokolech též vysvětlivkám ke kanonickým dobrozdáním v kauze měšťana Lugnera. V naprosté přesnosti identifikuje všechna odvolání na prameny kanonického i římského práva, citované autory a příručky a poukazuje v hojné míře i na příslušnou moderní

literaturu, takže obvyklé povinnosti vydavatele daleko překračuje. Autora neodstrašuje namáhavé a zdlouhavé zkoumání, které je při takové práci neodmyslitelné a které slouží jako znamení vědecké zralosti. Detailní zkoumání prováděné až do krajnosti, které ponechává jen velmi malý prostor pro dodatečné doplňky, a svědomitá zevrubnost, která se blíží úplnosti, jsou charakteristické znaky Patschovského výzkumů. Připočte-li se k tomu i pečlivý popis užitých rukopisů, který odpovídá všem nárokům kodikologického bádání, a přehlédne-li se bezmezerovité sestavení regestů k inkvizici a k herezím v Čechách až do začátku 15. století, které bude sloužit jako užitečný základ pro další zkoumání pramenné, je tím dosavadní příznivé posouzení jen dále zdůrazněno.

Ještě o něčem je třeba zmínit se pochvalně: široké použití příslušné česky psané literatury. Jsou to samozřejmě knihy a pojednání ve významných a znalci běžně známých časopisech, ale i články z malých regionálních sborníků, které má autor k dispozici. Je možno počítat i se spoluprací českých kolegů, kterým za to autor děkuje v předmluvě, ale i tak odpovídají znalosti Patschovského ve všech směrech požadavkům českého dějepisce. Jeho ovládnutí české řeči není povrchní; to lze ověřit na skutečnosti, že české texty jsou gramaticky i ortograficky zcela správně citovány, což není v zahraničních publikacích vždy samozřejmé. A. Patschovsky si zaslouží upřímné uznání za svou námahu při bádání o českých dějinách 14. století.

Jiří Kejř